

Snickarglädje

Tillverkningen under 1800-talet

Ossian Ovik

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Bygghantverk
22,5 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2018

Snickarglädje – Tillverkningen under 1800-talet

Ossian Ovik

Handledare: Tomas Karlsson

Examensarbete, 22,5 hp
Byggnadsvårds-programmet, inriktning trä

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
Box 77
SE-542 21 Mariestad, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 786 00 00

Program in Conservation, Building
Graduating thesis, 2016

By: Ossian Ovik
Mentor: Tomas Karlsson

Gingerbread work - Manufacturing during the 19th century

ABSTRACT

Gingerbread work was popular at the end of the 19th century and one of the architects who favoured the use of gingerbread work was Löfvenskiöld. After him there are drawings of patterns but there are no descriptions of how the details were made.

The purpose of the survey is to provide answers to how the gingerbread work can be manufactured and constructed, and retain the information contained in existing gingerbread work on buildings that are not documented. The work is limited to the decorations on top of the gable.

The survey will provide answers to this through building investigations by looking for tool traces. After that, theories of how the manufacturing can have been made will be tested through practical trials.

Manufacturing of gingerbread work at the end of the 19th century is in the transition between handmade and mechanical manufacturing. Most of the gable decorations made then have very likely been manufactured by hand with scaffold saw and drill.

Title in original language: Snickarglädje – Tillverkningen under 1800-talet

Language of text: Swedish

Number of pages: 46

Keywords/Nyckelord: gingerbread work, gable decoration, Löfvenskiöld, 19th century, building investigation, snickarglädje, gaveldekorationer, Löfvenskiöld, 1800-talet, byggnadsundersökning,

Innehåll

Inledning.....	6
Snickarglädje	6
Problemformulering	7
Syfte.....	8
Frågeställning	8
Avgränsningar	8
Befintlig kunskap.....	8
Metod och material.....	13
Arkiv.....	13
Byggnadsundersökning	13
Praktiska tester	14
Hur har snickarglädje tillverkats?	14
Byggnadsundersökning	15
Material och färg	15
Sammanfogningar	15
Monteringen på byggnaden.....	19
Fiberriktning.....	21
Verktygsspår.....	22
Tjocklek på materialet.....	23
Tillverkningstester av snickarglädje.....	23
Första testet	24
Andra testet	31
Inför tredje testet	36
Tredje testet.....	37
Sammanfattat resultat	40
Diskussion	43
Slutsats	44
Källförteckning.....	45

BILAGA 1: Checklista byggnadsundersökning

BILAGA 2: Byggnadsundersökning

Fotografier och ritningar: av författaren om inget annat anges.

Inledning

I en tidigare kurs provade jag att tillverka snickarglädje. Jag insåg att det var flera problem att ta ställning till. Fibrerna skulle inte vara för korta för att vara hållbara. Mönstret skulle få plats på materialet. Om det inte rymdes på en bräda var det nödvändigt att skarva. Detta gjorde att det blev känsliga delar på flera ställen beroende på hur mönstret placerades i förhållande till skarvar. Alla tre saker var beroende av varandra, mönster skarvar och fiberriktning. Detta ledde fram till frågan, hur gjorde snickarna förr när de tillverkade snickarglädje?

Snickarglädje

Snickarglädje är ett ord för trädekorer på hus och som de flesta förknippar med rikt dekorerade verandor. Nationalencyklopedin definierar ordet snickarglädje så här: ”*snickarglädje, benämning på den rikt detaljerade utsmyckning som träarkitekturen fick särskilt under 1800-talets andra hälft i vindskivor, fönsteromfattningar, verandor m.m.*” Det finns alltså på flera olika delar av hus och tillför inget praktiskt utan är endast till för dekoration. Det är oftast sirligt utsågade mönster i träet, vilket gör dem väderkänsliga.

Hans Mårtensson ger en bra beskrivning av ordet i inledningen på sin bok *Snickarglädje – dekorativ träarkitektur* (2004, s. 4)

”Ordet snickarglädje är en bra sammanfattning, som kan rymma olika tolkningar. Numera uppfattar vi det enbart som positivt, men troligen har detta begrepp uppkommit som ett folkligt och ironiskt slanguttryck, innefattande 1800-talets romantiska och brokiga arkitekturstilar.”

Under 1800-talet visade man gärna fram en oblyg och nyrik stil i form av pampig trädekor, som är kallad Schweizerstilen. Detta sågs då som något nytt och fint som gav en föräning om modernare tider. (Mårtensson 2004, s. 4)

Schweizerstilen syns som tendenser redan under 1700-talets senare del i parker på till exempel paviljonger, lusthus, båthus och tempel. Detta var en symbolisk exotism bland överklassen och en idealisering av det enkla bondelivet på landet. Inspirationen var ofta hämtad från Ryssland, Kina, Pompeji, Alhambra, gotisk arkitektur och folkliga bondehus från Schweiz. År 1834 publicerades en bild på ett litet hus byggt i Schweizerstil i den svenska tidskriften *Magasin för konst, nyheter och moder* vilket ledde till att många bland de rikare klasserna tog till sig den nya byggnadsstilen. Att sen dominerande byggnader som järnvägsstationer och turishotell var utformade i stilen bidrog till att sprida det nya modet. (Mårtensson 2004, s. 6)

Det ökade ekonomiska välståndet och tillgången av billigt material gjorde att många övergav äldre byggnadstekniker som till exempel timring, till förmån för de modernare och större hus efter 1800-talets mitt. Lantvillan gjorde nu sitt intåg i svensk byggnadskultur och med den kom Schweizerstilen. (Göthberg 2003, s. 36)

Det verkliga genombrottet för Schweizerstilen kom i slutet på 1800-talet. Vid den tiden ökade antalet sågverk. Den ökade virkestillgången ledde till att brädgårdar och snickerifabriker uppfördes på flera platser. I Stockholm fanns det minst tjugo brädgårdar vid 1890-talet. Nu kunde snickerifabriker leverera förädlade trävaror som sågat och hyvlat virke, byggnadssnickerier och arkitekturdetaljer. (Aronsson, 2002, s. 201)

I samband med utvecklingen och moderniseringen av samhället blomstrade snickarglädjen i Norden. Detta berodde bland annat på arkitekten Charles Emil Löfvenskiöld som gjorde ritningar och planscher för byggnader. Även om han är känd för sina trädetaljer på husen så var det en andrahandsfråga för honom. Han ritade hus som skulle vara sunda och hygieniska för att höja standarden på landsbygden. Tanken med trädekorationerna var att det skulle ge ett lätt sinne för torpare och bönder. Han ville även att den skulle ge en vackrare byggd och sprida trevnad i samhället. (Svala 1990, s. 11)

I till exempel *Landtmanna-byggnader* skriven av Löfvenskiöld (1854) så finns dessa planscher på byggnaderna och även då dekorationerna. Själva byggnaderna är tydligt utritade och beskrivna hur de ska utformas. Dekorationerna är bara mönster utritade men saknar helt konstruktionsbeskrivningar. Det finns inget om skarvar eller sammanfogningar.

Snickare och byggmästare använde ofta olika planscher som förebilder och inspiration. Mönsterböckerna kunde sedan gå i arv till nästa generation. Löfvenskiölds syfte med sina planscher och ritningar var att ingå i denna tradition och sprida den nya kunskapen och de nya byggmetoderna i landet. (Svala 1990, s. 15)

Den framåtanda som snickarglädjen var en del av höll i sig ända fram till första världskrigets början. Efter de båda världskrigen hade många av husen med den pampiga snickarglädjen inte fått kontinuerligt underhåll och var på väg att förfalla. Tillsammans med den nya funktionalismen och myndigheternas praktiska åsikter upphörde intresset för hus med snickarglädje. Husen förföll och blev folkligt kallade för kråkslott i mitten på 1900-talet. Det var kanske spännande för barn som tilltalades av dem i sina lekar och många av de så kallade kråkslotten revs slutligen då den nya tiden var att bygga rationellt och storskaligt. (Mårtensson 2004, s. 5)

Problemformulering

I litteraturen finns det mycket skrivet om de vackra byggnaderna, som ofta kom att kallas kråkslott och hur fint dekorerade de är. Samtidigt som det finns lite eller inget dokumenterat om hur dekorationen i sig har tillverkats. Kunskapen om tillverkningen finns inte nedtecknad. Vid till exempel restaureringar av byggnader dekorerade i Schweizerstilen blir det svårt att finna kunskap och information om hur de tillverkade alla dessa dekorer. Även om det då finns planscher och ritningar från 1800-talet så är dessa inte beskrivningar på hur det tillverkas rent praktiskt. Innan alla originaldekorationer från 1800-talets andra hälft har förfallit helt på grund av ålder behöver de studeras för att se om de kan ge information om hur snickarglädje tillverkades vid 1800-talets slut.

Syfte

Syftet med denna undersökning är att genom studier av historiska källor i form av litteratur, befintliga byggnader samt genom praktiska tester undersöka hur snickarglädje tillverkades under 1800-talets senare del. Målet med undersökningen är att ge svar på hur snickarglädjen kan ha tillverkats och konstruerats.

Frågeställning

I denna undersökning ska följande frågeställningar besvaras:

- Hur har de olika delarna sammanfogats?
- Hur har materialet orienterats i förhållande till fiberriktning och mönster?
- Vilka verktyg kan ha använts?
- Har hänsyn till utsattheten för väder och vind tagits i konstruktionen?
- Hur har de monterats på byggnaden?

Avgränsningar

Arbetet är begränsat till snickarglädje under 1800-talets andra hälft när snickarglädje var som populärast att ha på byggnader. Rapporten kommer inte att ta upp ytbehandling av snickarglädje i frågan om skydd mot väderutsattheten. Urvalet av objekt att studera är begränsat till de byggnaderna med rätt byggnadsår och den mest bevarade snickarglädjen. Urvalet har gjorts ur kullturhistoriska inventeringar från kommuner runt Mariestad. Själva detaljen av snickarglädje som ska studeras är begränsad till gavelspetsdekorationerna (tabell 1). När ordet snickarglädje används vidare i detta arbete kommer det att innebära gavelspetsdekorationer om inget annat anges.

Befintlig kunskap

Coert Schuiten har skrivit "*Snickarglädjens*" *tillverkningsteknik* (2005). Detta är ett elevarbete om snickarglädje som behandlar delar av det jag ska undersöka. I den tar han upp tillverkningstekniker så som borring och sågning. Schuiten (s. 7–8) skriver att spår syns efter borring men säger inte på vad han ser spåren. Vidare så skriver han om sågning vilket han har läst om i *tidskrift för byggnadskonst och ingenjörvetenskap* från 1863 där man uppmanar läsaren om att använda vertikalsågar. Vilket Schuiten inte verkar tro på då han säger att det är svårt att dra slutsatser om hur många som verkligen ägde en sådan såg. Efter det tar Schuiten (s.8) upp finputsning där han säger sig se spår efter stämjärn på några bitar, oklart vilka. När Schuiten (s.8–9) sedan går in på ämnet montering tar han upp spikning och montering med lister. Montering med lister finns på centralskolan i Töreboda enligt Schuiten. De bitar som han har studerat kan komma från två ställen om man läser i hela texten, de två platser som nämns är Centralskolan i Töreboda och en veranda utanför Ullervad. Han tar dock inte upp något om när de kan

ha tillverkats. Detta är ett mycket kort arbete om tillverkningen men mest en beskrivning av vad han själv har gjort för snickarglädje. Schuiten (s.12) avslutar arbetet med en fem rader lång slutsats där han avslutningsvis skriver ”*Jag har fått svar på många frågor men jag måste nämna att det krävs djupare forskning för att kunna dra definitiva slutsatser.*” Ämnet behöver alltså studeras mer enligt författaren själv.

I *Träbyggande under 1800-talet – debatt och verklighet* skriver Erik Nordin (1980, s. 77) att snickarglädje alltid beskrivs som maskingjord och förtillverkad som en effekt av industrialiseringen, men att detta kanske bara stämmer för villor i Stockholm. Han hänvisar till Ann Resare som har gjort en inventering 1970 av just villor i Stockholms skärgård. Ann hävdar att snickarglädjen beställdes färdiga efter katalog men säger samtidigt att hon har hittat mallar till lövsågningsarbeten (Resare 1980 se Nordin, s. 77), vilket skulle visa att de också tillverkades för hand enligt Nordin. Vidare skriver Nordin att ”*på landet dominerade tillverkningen av dekorationer på platsen, ja även vanliga fönster- och dörrsnickerier tillverkades ofta på byggplatsen och inte i någon snickeriverkstad.*” (Nordin, s. 79). Tillverkningen av snickarglädje verkar ha skett på olika ställen, kanske oftast på arbetsplatsen men att industrialiseringen i efterhand har gjort det billigare, förenklat tillverkningen och ökat spridningen av snickarglädje (Nordin, s. 79).

I *Handbok i snickarslöjd* (Salomon. 1890, s. 81) beskrivs en ställningssåg. Sågen kallas för rundsåg som är en ställningssåg med ett smalt blad med bredden $\frac{1}{2}$ cm. Användningsområdet är till för att åstadkomma *krokiniga skär*. beskrivningen tyder på ett verktyg som har använts vid tillverkning av snickarglädje.

Löfvenskiöld var en av de arkitekter som bidrog till att sprida snickarglädjen. I boken *Landtmannabyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk* från 1868 skriver Löfvenskiöld om dekorationer i kapitlet *prydnader* på sida 31–33. Med prydnader avses allt från utsirade taktassar till sirliga mönster på verandor. Löfvenskiöld vill att husmansägarna ska vara stolta över och visa upp sina byggnader. Därför beskrivs det ingående var dekorerna kan placeras på ett hus. För att tydliggöra hänvisas det till planscherne *Detaljtafl* No 1, 7 och 8 (bild 1,2 och 3). Exempel ges på var dessa kan monteras i tavla 8, medan tavla 1 och 7 har rutmönster för att de lättare ska kunna ritas av och få rätt storlek på mönstret. Det är tydliga anvisningar om att prydnader ska dekorera hus och var dessa kan monteras. Men inget om hur detaljerna ska tillverkas eller hur de sedan ska monteras på byggnaden.

Bild 1. Detaljtafl No 1.

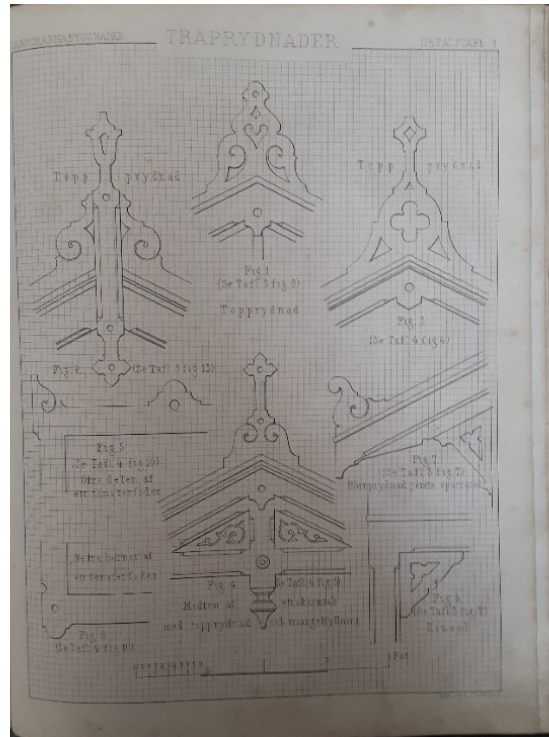

Bild 2. Detaljtafl No 7.

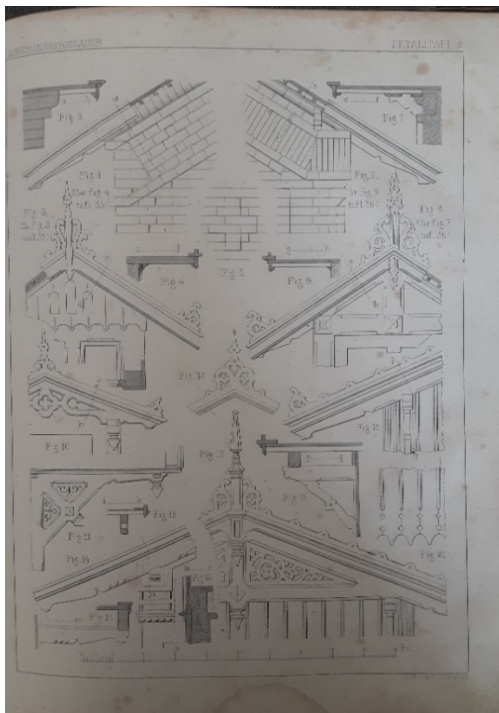

Bild 3. Detaljtafl No 8.

I bild 4 och tabell 1 nedan finns de olika detaljerna namngivna. Alla delar kan kategoriseras in under namnet snickarglädje. Det blir uppenbart att i en diskussion gäller det att veta vilka delar som diskuteras. Bilden ur *Snickarglädje och blomdoft*, Liselotte Järnerup Nilsson, (2007).

Bild 4. Namn på de olika delarna som ingår i snickarglädje. (*Snickarglädje och blomdoft* 2007, s. 30–31)

Tabell 1.

1	Kröndekoration
2	Gavelspetsdekoration
3	Frontespis
4	Vindskiva
5	Spjälor
6	Stolpe
7	Fönsteröverstycke
8	Fönsterfoder
9	Panel

Verandaspjälor är en del som tas upp i litteraturen. I *Tidskrift för byggnadskonst och ingenjörvetenskap*. (1862 s. 8–10) beskrivs dessa delar av snickarglädje. De fanns att beställa via kataloger från snickerierfabriker. Bild 5 är hämtad ur just denna bok där det framgår vilka sorts detaljer som gick att beställa. Om tillverkning nämns det att en

finbladig vertikalsåg med stor fördel kan användas. Men det är bara delar tillverkningen av verandaspjälor som tas upp.

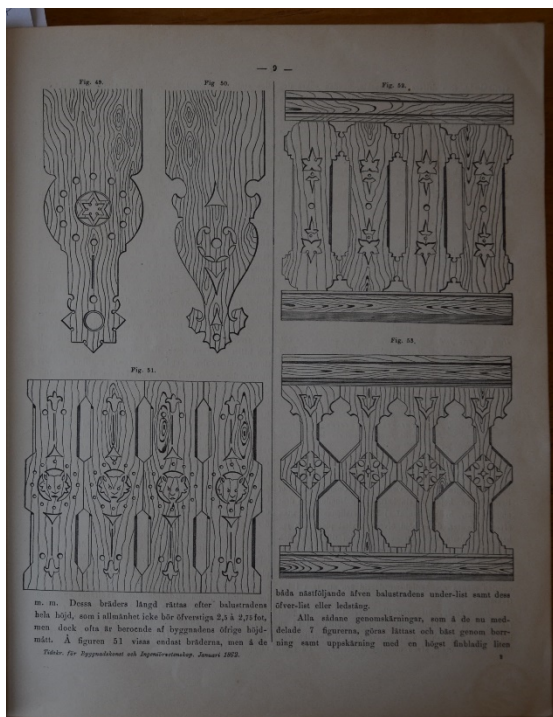

Bild 5. Detaljer ur *Tidskrift för byggnadskonst och ingeniörvetenskap*.

Vissa detaljer kunde beställas från snickerifabriker. I sina samlingar på Nääs slöjd och byggnadsvård har de en katalog som det gick att beställa detaljer ur. Den kommer från *Strömman & Larssons mekaniska snickerifabrik* där det bland annat gick att beställa detaljer som visas på bild 6.

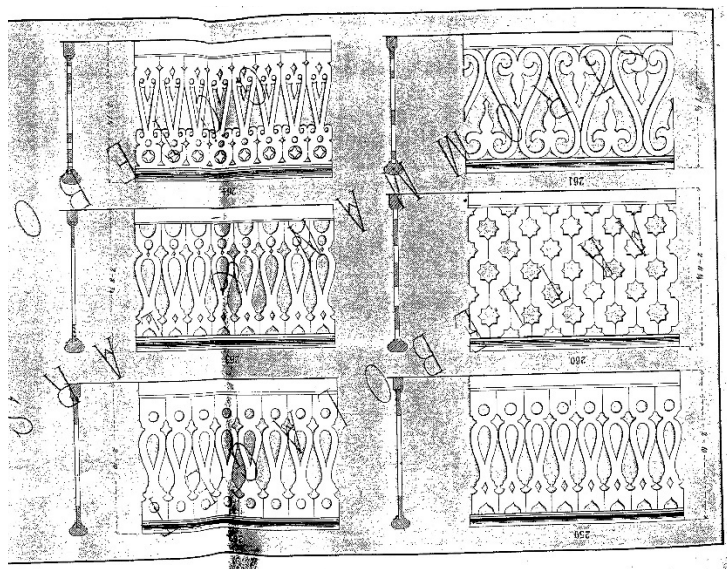

Bild 6. Exempel på beställningsvaror.

I *Tidskrift för byggnadskonst och ingeniörvetenskap*. (1863, s. 79) beskrivs gavelspetsdekorationerna. Det är ingen tillverkningsbeskrivning utan en beskrivning av mönstren och dess skala. Mönstren som beskrivs är hämtade från Löfvenskiölds ritningar (bild 3).

Metod och material

Undersökningen inleddes med att leta efter tillverkningsbeskrivningar i arkiv och litteratur. Efter det påbörjades en byggnadsundersökning som ligger till grund för praktiskt testande av olika tillverkningsmetoder.

Arkiv

I Mariestads bibliotek förvaras originalritningar och manuskript till *Landtmannabyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk* skriven av Charles Emil Löfvenskiöld. Varken manuskriptet eller originalritningarna innehöll instruktioner eller minsta antydningar till hur snickarglädje kunde tillverkas. Inte heller den utgivna upplagan innehöll anvisningar om tillverkning av snickarglädje. Det som visade sig vara användbart var mönster från skisser och planscher. Dessa användes i de praktiska testerna.

Nordiska museet har föremålssamlingar men efter kontakt visade det sig att det inte fanns något om snickarglädje som var användbart i min undersökning.

Byggnadsundersökning

För att få en tydlig bild om hur snickarglädjen var tillverkad har jag besökt äldre hus som har kvar snickarglädjen som troligtvis är original eller i alla fall äldre än 1900-talet. För att få ett bra resultat och få med samma information från byggnaderna utgick jag från en checklista med frågor vid varje besök som ligger i bilaga 1. Där har jag också skrivit att det ska fotograferas från samma vinkel och håll för att göra det lättare att jämföra. Det jag tog med mig i material är följande:

- Anteckningsblock med pennor
- Kamera
- En hög fällstege, en låg trappstege
- Tumstock och stålskala
- Kontaktlista med adresser till husen

För att välja objekt för byggnadsundersökningen gick jag igenom kulturhistoriska inventeringar från kommunerna Grästorp, Mariestad och Skövde. I inventeringarna beskrivs bland annat byggnadernas historia och funktion. De innehåller dessutom en bild på varje byggnad. Enligt bilderna innehöll *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun: landsbygden* (Carlquist 1988) den snickarglädje som var intressantast för byggnadsundersökningen.

Efter noggrannare studier av byggnadsbilderna och husens historia valdes ett antal hus ut, med omfattande snickarglädje, byggda mellan år 1850 och år 1900. De var dessutom inte hårt renoverade på 1900-talet. Eftersom inga adresser fanns angivna jämfördes digitala kartor med kartorna i boken för att hitta ägare och adresser till byggnaderna. Av integritetsskäl finns inte uppgifterna med i arbetet. De utvalda husen framgår av tabell 2.

Tabell 2.

Carlquist Thomas (1988)
Flistad <u>11. Sörgården</u>
Horn <u>5. Skräddaregården</u> <u>13. Horns prästgård</u> <u>23. Olofstorp</u>
Varola <u>12. Nolgården</u> <u>16. Törnestorp</u> <u>18. Lillegården</u>
Värsås <u>22. Kyrkebolet 1:9</u>

Praktiska tester

Inför de praktiska testerna hade jag samlat ihop ett underlag:

- Tekniker som sammanställts från byggnadsundersökningarna
- Mönster från Lövenskiölds skisser och ritningar
- Mönster från byggnadsundersökningarna

Med detta som underlag testades tekniker och mönster vid tillverkning av snickarglädje. Testerna dokumenterades med bilder och anteckningar. Detta användes sedan för att jämföras med det befintliga materialet. Med en jämförelse kom jag fram till om mina teorier var troliga.

När byggnadsundersökningarna var klara hade jag ett material att utgå ifrån tillsammans med de historiska källorna. Jag hade då några olika tekniker från byggnadsundersökningen att prova. Från Lövenskiölds ritningar fick jag med mig skisser och ritningar på olika mönster. En del av mönstren från undersökningen gick också att använda. Med detta som underlag testade jag både teknikerna och mönstren själv i snickeriet för att se om det var praktiskt genomförbart. Under hela arbetet dokumenterade jag med bilder och anteckningar för att sedan jämföra med det befintliga materialet.

Hur har snickarglädje tillverkats?

Det första som beskrivs är en sammanfattning av resultatet efter byggnadsundersökningen. Hela byggnadsundersökningen med beskrivningar på varje hus finns i bilaga 2. Efteråt beskriver jag den undersökning som jag gjorde i snickeriet med praktiskt testande.

Byggnadsundersökning

Nio byggnader valdes ut till byggnadsundersökningen. Enligt den kulturhistoriska undersökningen av Carlquist (1988) har de troligen inte heller renoverats på ett sådant sätt att de har förvanskats. Det är i huvudsak de stora dekorerna överst på verandornas framsida som undersöks. De små konsolerna undertill är tillverkade på samma sätt men utan skarv som oftast finns i det stora mönstret. Detta gör de stora mönsterdelarna mest intressanta för min undersökning. Byggnadsundersökningens frågor finns i bilaga ett. En kort beskrivning av varje objekt finns i bilaga två.

Material och färg

Av de nio undersökningsobjekten var det bara ett som hade en större skada. Det var en spricka som har uppstått med tiden och som inte har skadat snickarglädjen särskilt allvarligt. På de åtta övriga objekten var träet helt och utan skador. Det tyder på ett bra underhåll under åren och att ägarna av husen har tagit hand om sina byggnader. Färgen, oftast plastfärg, har varit ett problem för undersökningen. På sju av detaljerna är den delvis täckande. Detta har gjort att spår efter verktyg, olika sammanfogningar eller fiberriktningar har varit svårt att se. Det hade underlättat om jag hade kunnat skrapa eller hitta fler objekt med mindre färg på. Två av objekten hade flagnande färg vilket gjorde det lättare att se det trä som finns under.

Sammanfogningar

Vid undersökningen av snickarglädje fann jag två tydliga sammanfogningsmetoder och en tredje som inte var lika tydlig att urskilja hur den var konstruerad.

Kant mot kant

Den vanligaste sammanfogningen var kant mot kant vilket fem stycken av objekten hade. Kanterna har antingen hyvlats eller sågats fram på brädan i 90 grader mot ytan. Sedan är de bara ställda på varandra och hopspikade där det har gått att få in en spik, antingen rakt eller på skrå i mönstret. I bild 7 syns en sådan spik som håller på att krypa ut ur materialet. Det är en spik som håller ihop mönstret i snickarglädjen. Ett flertal sådana spikar sitter i objekten med denna sammanfogning.

Bild 7. Spik som kryper ut.

Not och spont

Av de hus jag tittade på hade två stycken skarvningen not och spont som sammanfogning i sin snickarglädje. Det första var Sörgården (Flistad) och det andra Kyrkebolet. På Sörgården är det tydligt att två brädor har hyvlats fram och sedan hyvlats med not- och sponthyvel. Därefter har mönstret sågats ut, dock är det en detalj som är konstig. När jag följer skarven över mönstret syns det att två delar av mönstret passerar skarven men inte är skarvade utan är hela. Det hade heller inte gått att skarva där eftersom då hade bitarna bara fallit av. Det syns tydligt på bild 8 där skarven är markerad med den röda linjen och de två delarna är inringade. Frågan är hur noten kunde hyvlats en bit in i bräden innan mönstret sågades ut. Eller så finns det något annat som inte syns i detta mönster.

Bild 8. Markering av skarv

På Kyrkebolet ser det ut som att skarven har fått hamna där den hamnade för att utnyttja materialets fulla bredd. Den tanken stärks av att skarven inte är helt horisontell (bild 9) utan lutar lite neråt precis som en bräda smalnar av när den inte är sågad parallell. Från nedkant av mönstret upp till skarven är det 30 centimeter på högra sidan medan det på den vänstra sidan är 28 centimeter.

Bild 9. Snickarglädje med lutande brädor från Kyrkebolet.

Det gemensamma för dessa två detaljer var att de hade noten och sponten vänd åt samma håll (bild 10). Detta är inte bra ur vattensynpunkt eftersom vattnet då kan stanna i sponten och orsaka skada på träet. En bättre lösning är att hyvla notspåret i överbrädan och sponten i underbrädan. Det förhindrar vattnet att samlas i notspåret (bild 11).

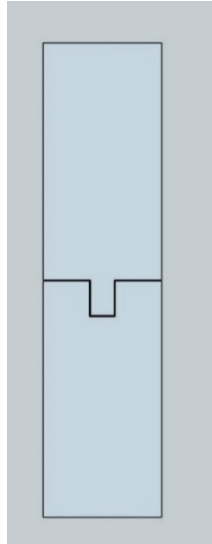

Bild 10. Not och spont.

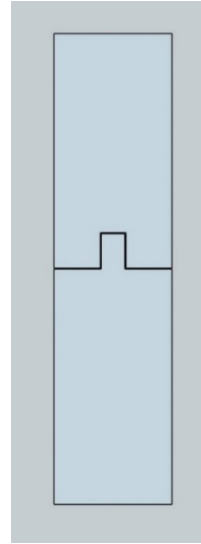

Bild 11. Not och spont.

Ram med löst mönster i

Nedan (bild 12) syns mötena mellan mönster och ram där den runda formen försvinner lite på denna snickarglädje. De sitter alltså ihop och är ett och samma stycke trä. Tittar man sedan på fiberriktningen där färgen har flagnat så är den samma i ramen och mönstret.

Bild 12. Snickarglädje från Sörgården (Flistad).

Jämfört med bild 13 nedan så syns det hur den runda linjen i mönstret fortsätter i en tydlig linje och aldrig riktigt går ihop med ramen. Det syns svagt på bild medan det i verkligheten syns tydligare att det inte riktigt går ihop.

Dessa två detaljer visar skillnaden mellan mönster utan ram och löst mönster med ram.

Bild 13. Snickarglädje från Sörgården (Lanna).

På Sörgårdens (Lanna) snickarglädje (bild 13) är det troligt att konstruktionen är en ram med löst mönster i. Färgen gör det svårt att avgöra det men små tecken som fiberriktningar, skarvningar och möten mellan ram och mönster tyder på det. Hur ramen tillverkades är svårt att svara på. I följande tre bilder visas tre möjligheter skarvar (bild 14,15,16). Första bilden (bild 14) visar alla skarvar jag kunde hitta, både tydliga och mindre tydliga. Andra bilden (bild 15) visar de tydligaste skarvarna jag kunde se. Sista bilden (bild 16) visar den skarvning som jag tycker är mest trolig. Och att den skarven som finns i lutningen på triangeln har tillkommit genom skada, antingen vid tillverkningen eller att den spruckit med tiden. Skarven i spetsen på triangeln har uppkommit på samma sätt.

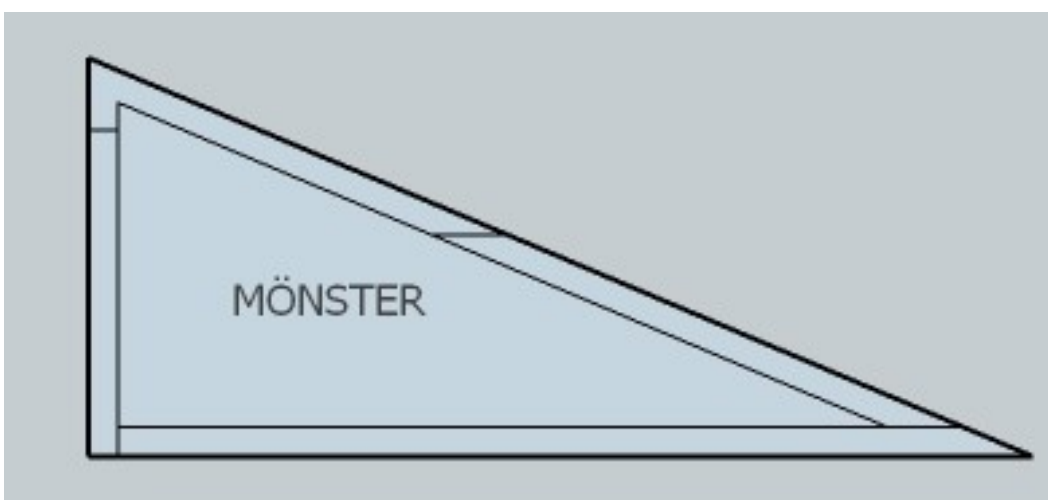

Bild 14. Alla synliga skarvar.

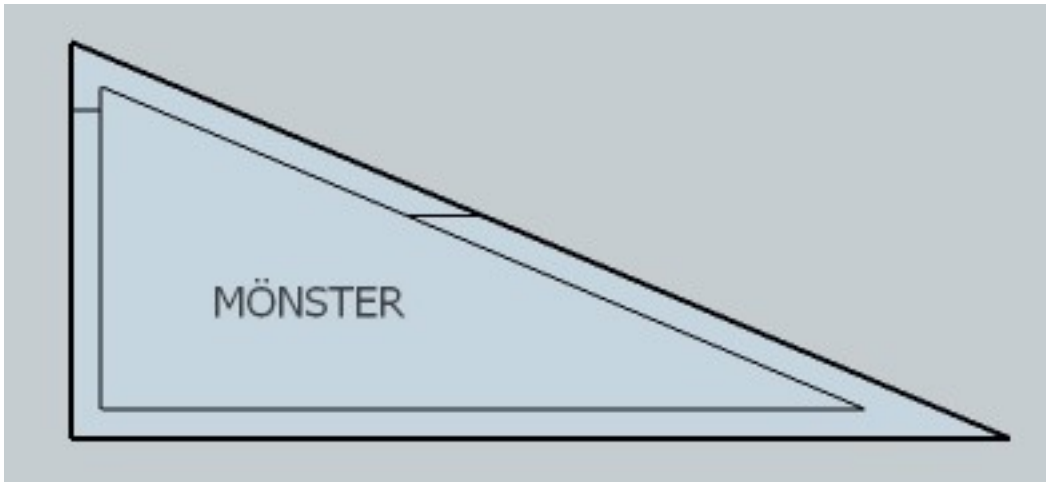

Bild 15. De tydligaste skarvarna.

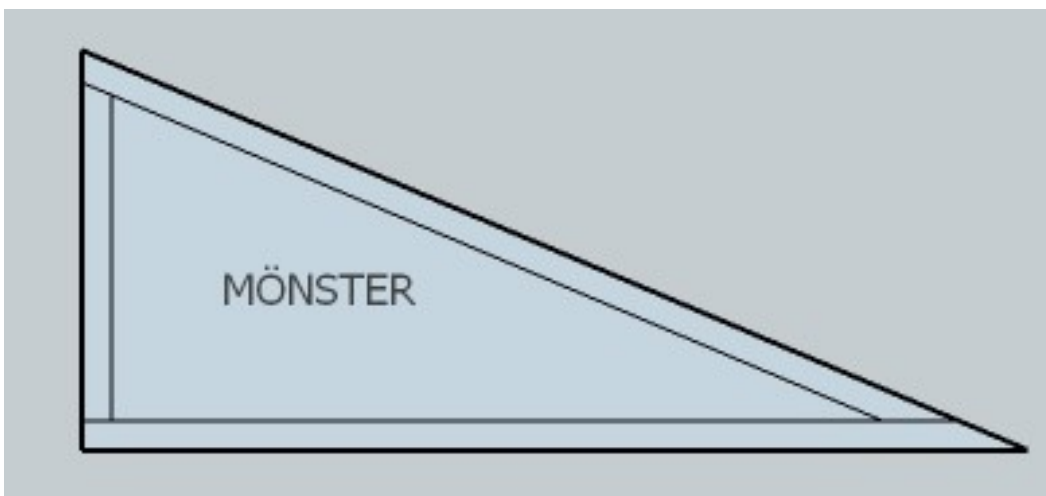

Bild 16. De mest troliga skarvarna.

Den andra gården med snickarglädje som kan vara sammanfogad med ram och löst mönster i är Törnesticorp. Här är det helt och hållet ett antagande utifrån en observation. Mönstrets rundade linjer går inte helt ihop med ramen runt om. Det som gör det svårt är att färgen är helt slät och täckande. Detta beror på enligt ägaren att när han köpte huset så var det så tjockt med färg på dekorationen att han var tvungen att såga bort den med sticksåg. Sedan slipade han och målade det fint igen. Resultatet är att det blir en helt slät yta som inte säger mycket om just denna dekoration.

Monteringen på byggnaden

I undersökningen hittade jag tre olika sätt att montera snickarglädje på en byggnad.

Spikad i konstruktionen

Den vanligaste är att spika fast snickarglädjen direkt i konstruktionen. Det är fem stycken hus som har denna uppfästning. Snickarglädjens storlek har helt enkelt anpassats efter verandans bjälkar och sedan är dekoren monterad med spik mellan bjälkarna.

Mellan lister

Den andra metoden som tre hus hade var en montering mellan lister. Snickarglädjen passas fortfarande in mellan bjälkarna på verandan. Men istället för att det är spikat

direkt i snickarglädjen så har det spikats fast lister på både sidor om snickarglädjen (bild 18). Ett exempel är från Horns prästgård vars snickarglädje är monterad med trekantslister (bild 19). Det är tjockt med färg men de små trekanterna syns på sidorna om snickarglädjen.

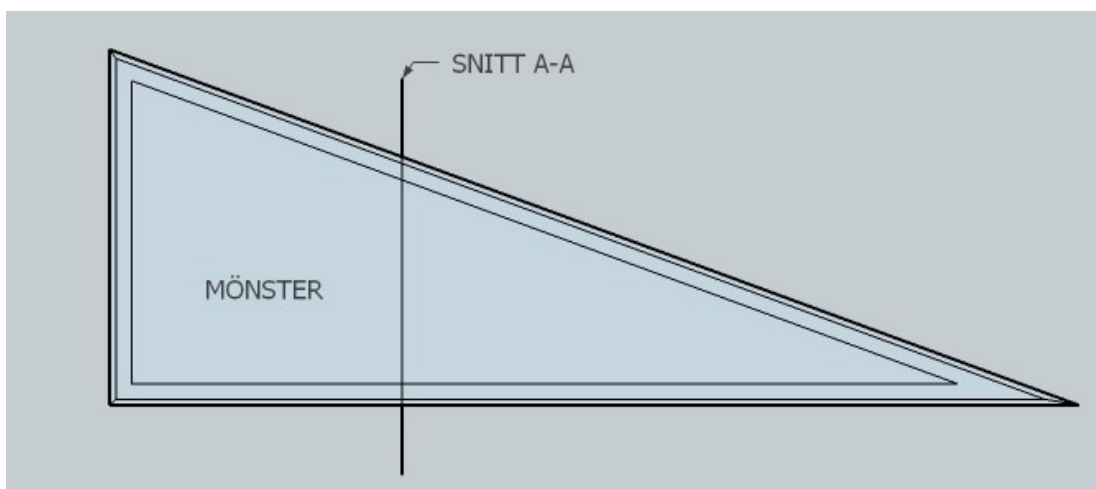

Bild 17. Snickarglädje monterad med lister, sedd framifrån.

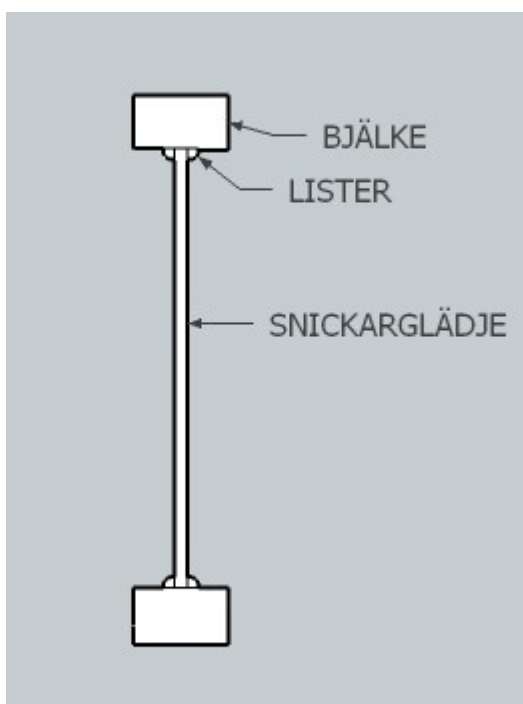

Bild 18. Snitt A-A från bild 17, trekantlister som montering.

Bild 19. Synliga ändrar på trekantlister.

Direkt på vägg

Den sista monteringen jag hittade fanns det bara en av. Det är från Sörgården (Flistad) där har verandan klätts med panel och sedan är snickarglädjen spikad direkt på den (bild 20).

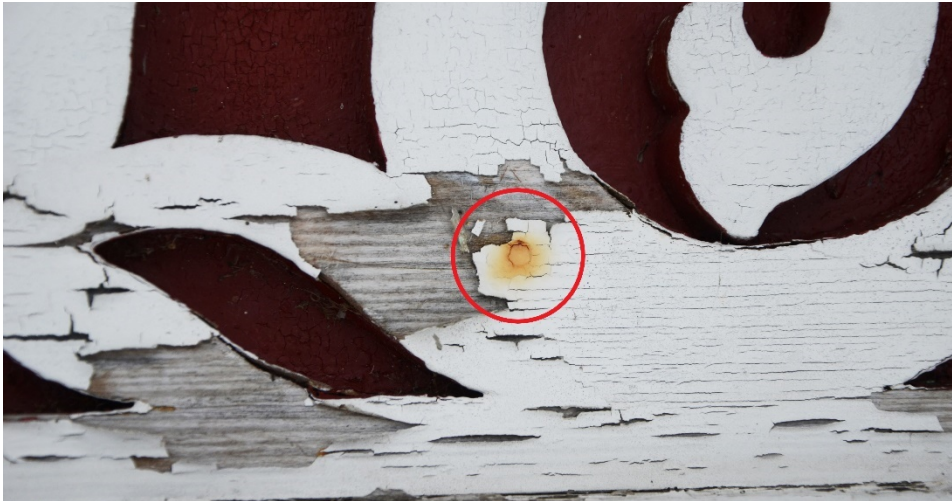

Bild 20. Montering av snickarglädje med spik på brädvägg.

Fiberriktning

I undersökningen såg jag två olika sätt som fibrerna var orienterade på i snickarglädjen.

Horisontellt

Den absolut vanligaste riktningen var horisontell som fanns på sju av husen, pilens riktning visar riktningen (bild 21). Eftersom snickarglädje oftast är tillverkad i breda brädor så blir det naturliga valet att lägga brädan ner och använder sig av längden. Då hamnar fibrerna liggande eftersom det är längsta sträckan. Det verkar inte ha tagits stor hänsyn till hur fibrerna kan utnyttjas under tillverkningen då små detaljer som är känsliga ändå har fått vara med i mönstret.

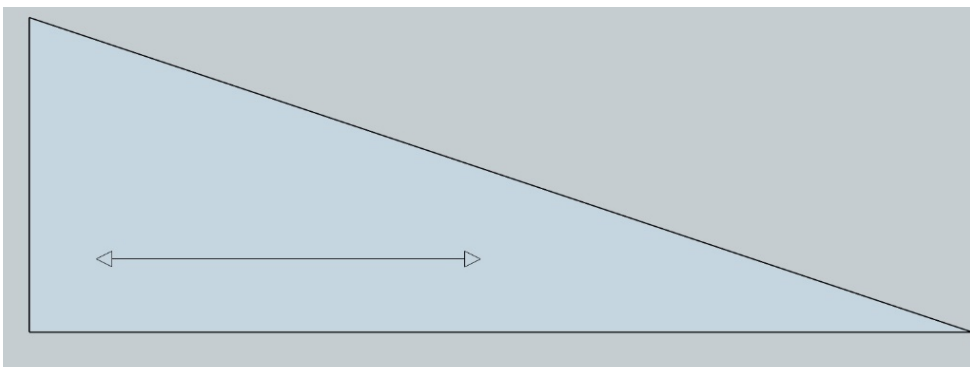

Bild 21. Fiberriktning för de flesta snickarglädje.

Olika riktningar

I ett av husen (Sörgården Lanna) som kan ha en ram med löst mönster är det naturligtvis flera olika riktningar i (bild 22). Ramen skulle då vara tillverkad av tre bitar med egna fiberriktningar och mönstret ett eget. Mönstret har troligtvis en horisontell riktning.

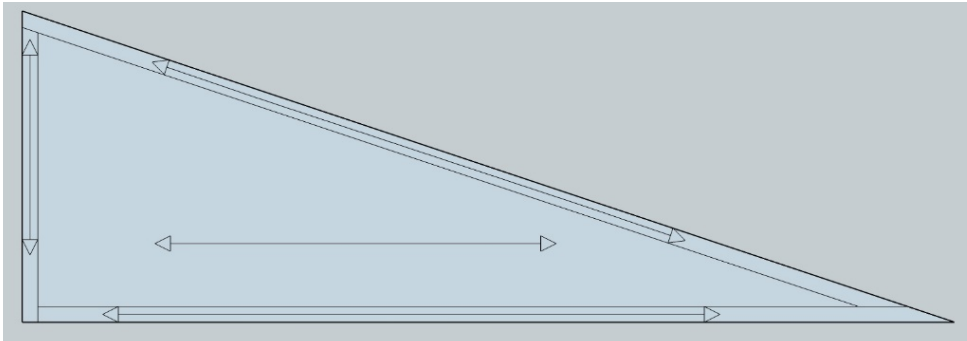

Bild 22. Fiberriktning i olika riktningar.

På det sista huset Törnestic är det så slät och fin färg att det inte går att se fiberriktningen alls.

Verktgsspår

Att se spår efter verktyg har varit svårt på grund av att snickarglädjen är målad. Ett av de spår som jag har kunnat se är att det lutar i sågfasen på snickarglädjen. Detta tyder på att snickarglädjen är sågad för hand. Det är fem hus som har en tydlig lutning i sågningen.

Ett annat tydligt spår efter sågning finns också i mönstret på snickarglädjen. I delar av mönstret är det genomsågat från ett område till ett annat (bild 23). Det finns ingen tydlig ordning i det då genomsågningen kan ha skett på ett visst ställe. På motsatta sidan i mönstret är det inte genomsågat.

Bild 23. Delar av mönstret är genomsågat vid tillverkningen.

Spår efter borrhål är ganska uppenbara på de dekorationerna med små hål i som en del av dekorationen. Men det finns också spår efter borrhål i skarpa svängar i mönstret. I mönstret på Olofstorp (bild (24) är det borrhålen, ett i mitten och fyra i kanterna. I resten av mönstret där det finns små skarpa rundningarna syns det att det är en jämn radie som är spår efter borrhållning. Det används på flera ställen i dekorationen då det går att se små radier i olika storlekar i mönstret.

Bild 24. De rödmarkerade områdena visar var man har borrhållat.

Det är bara dessa två spår som varit tydligast att se på snickarglädjen, borrhållning och lutande efter handsågning. En del av snickarglädjen har inte lutningar till följd av sågning. Antingen var snickaren mycket duktig på att såga eller så har de filat och putsat ner ytan mycket noggrant så att det inte ska luta efteråt.

På en del ställen syns det dragspår på ytan där färgen inte täckt lika bra. Det skulle kunna vara spår efter en rasp som kanske användes efter sågningen för att jämna till formen.

Tjocklek på materialet

Det har varierat en del med olika tjocklekar. Den vanligaste är en tum tjockt vilket fem hus har. Troligen då det är en vanlig tjocklek på brädor. Två hus hade 20 mm tjockt material. Ett av husen har hela 35 mm tjockt material. Det måste ha varit en del jobb med att såga ut det mönstret. Det var ett hus som har bara 16 mm tjockt material, vilket hade gjort att det bågnat med tiden.

Tillverkningstester av snickarglädje

Undersökningen gav uppslag till antaganden om hur snickarglädje kunde ha tillverkats. Jag har gjort tre olika mönster och sammanfogningar i tre tester för att undersöka hur de kan ha blivit tillverkade.

Första testet

Min plan och tanke för tillverkningen av det första mönstret var att utgå en del från Kyrkebolets snickarglädje i konstruktion och ett mönster från Löfvenskiöld.

Kyrkebolets detalj är sammanfogat med not och spont. Skarven är inte helt horisontell utan lutar lite. Det kan ha varit en anpassning av mönstret till virkets storlek och att skarven hamnade där den hamnade för att mönstret skulle få plats på materialet. Det verkar troligt då skarven är dragen på ett konstigt ställe i förhållande till mönstret som ger flera små sköra delar vilket är riskabelt ur hållbarhetssynpunkt.

Eftersom Löfvenskiöld var en av dem som hjälpte till att sprida snickarglädjen använder jag ett av hans mönster eftersom det är troligt att hantverkarna som tillverkade snickarglädje använde sig av det också. Själva mönstret (bild 25) är hämtat ur Löfvenskiölds *Landtmannabyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk* (1868).

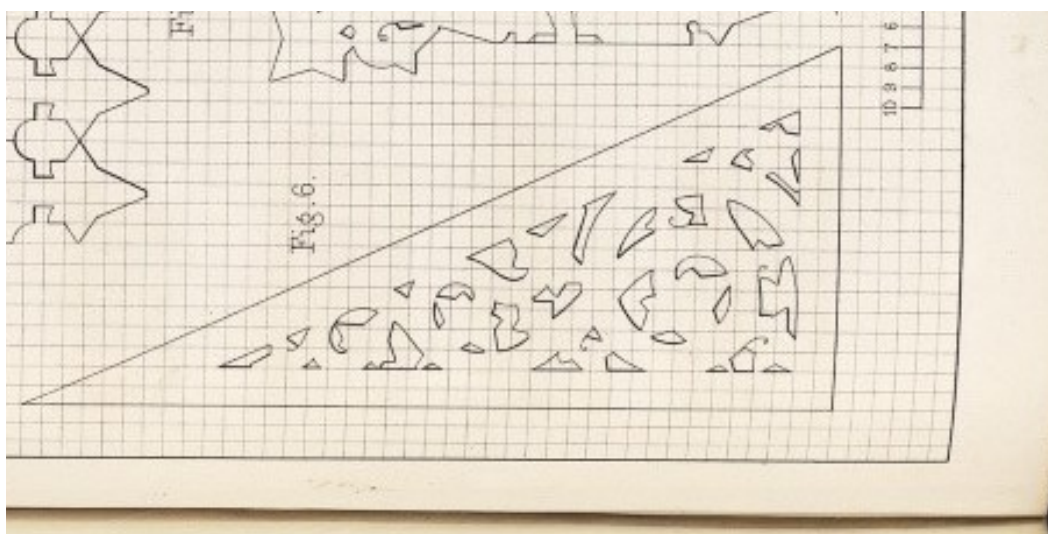

Bild 25. Mönster till snickarglädje ritat av Löfvenskiöld.

För att rita av mönstret projicerade jag det med projektor på ett papper uppspant på en vägg. Vid avritningen har jag utgått från måttskalan som finns på ritningen genom att mäta på den så att mönstret får den rätta storleken. Skalan är i fot och en fot har jag utgått från att den är 296,9 mm. Detta mått är hämtat från *Måttordboken* Jansson (1995). Projektor använde jag för att det var ett enkelt sätt att få ut mönstret. På 1800-talet använde man sig troligen av en annan teknik. Till exempel genom att rita av mönstret direkt på brädorna med planschen som förebild eller tillverka en mall i något annat material. Ett exempel är ett avritat mönster (bild 26) på en bit tapet som sedan är utklippt till en mall. Mallen låg, tillsammans med verktyg och andra mönster och mallar, i en verktygslåda. Innehållet i lådan tyder på att verktyg och mönster är från tiden som undersökningen avser. (Karlsson 2018: muntlig) I samma låda har snickaren en annan metod för att applicera mönster på trä. En bit papper med ett mönster på (bild 27) som han sedan har stuckit en syl genom gjort märken i trä. Sedan har han troligen ritat mönstret efter märkena.

Bild 26. Mönster på tapet. (foto: Tomas Karlsson 2018)

Bild 27. Mönster med märken efter syl för överföring av mönster. (foto: Tomas Karlsson 2018)

Innan jag påbörjade det praktiska arbetet la jag upp en plan för hur jag tänkte att en tillverkningsordning av denna snickarglädjen kan ha varit.

1. Framtagning av material.
2. Hyvling av not och spont.
3. Rita ut mönstret.
4. Borra hål för sågning.
5. Såga med ställningssågen.
6. Montera och kontrollera passformen på mönstret.

Materialet jag använde var samma dimensioner som Kyrkebolets, två breda brädor som är en tum tjocka. Efter att ha kantat virket hyvlade jag det slätt med hyvlar i följande ordning, en skrubbhyvel, en grovslät hyvel och en rubank. Då var materialet en tum tjockt efter hyvling och hade kanter i 90 grader i förhållande till ytan.

Därefter hyvldes not och spont. I undersökningen hittade jag två hus med not och spont där båda var tillverkade de på samma sätt, de hade sponten vänd uppåt så att vatten kunde stanna kvar, vilket som jag tidigare nämnt medför problem. Det går inte att se någon uppenbar anledning till varför noten och sponten är vänd på det hållet. Därför bestämde jag mig för att vända på noten och sponten (bild 28), skarvningen bör då fungera bättre för att inte orsaka rötskada.

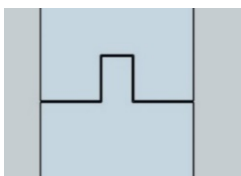

Bild 28. Not och spont.

Bild 29. Påritat mönster

Efter hyvlingen av not och spont lades mönstret på brädan och ritades av det från en urklippt mall (bild 29).

För att sedan kunna såga ut områden inne i brädan borrades hål i brädan. Jag borrade två till tre hål i varje blivande hålrum. Främst vid skarpa vinklar för att kunna vända sågen lättare. Jag upptäckte fort att det inte räcker med så få hål som jag borrade (bild 30), det var nödvändigt att ha fler möjligheter att vända bladets sågriktning. Vilket ledde till att jag borrade flera hål (bild 31). Detta underlättade sågningen då jag kunde vända bladet

lättare och komma runt skarpa hörn fortare. Eftersom en spiralborr med dragande skruv användes lades en bräda under materialet. Dels för att kunna borra hela vägen igenom och för att undvika urflisningar på undersidan av materialet.

Bild 30. Första sågningstestet.

Bild 31. Det är bättre att borra fler hål inför sågning.

Efter att ha sågat ut en del av mönstret närmade jag mig mitten och nådde plötsligt inte med bladet för att såga. Den ställningssåg jag använde (bild 32) hade för kort avstånd mellan bladet och armen vilket bara var 12 centimeter (bild 33). Eftersom många av de detaljer jag undersökte hade breda brädor i den dimensionen så måste jag också kunna ha det. Lösningen blev att tillverka längre armar (bild 34) till ställningssågen vilket gav ett nytt avstånd mellan armen och bladet på 23 centimeter. Nu kunde jag nå mitten på brädan och svänga när jag sågade.

Bild 32. Ställningssåg jag hade tillgång till.

Bild 33. För kort mått för att kunna såga.

Bild 34. Den ombyggda sågen med längre armar.

Bild 35. Längre mått mellan armarna.

Vid sågning är det enklast att ha brädan fastspänd i hyvelbänken för att kunna stå snett bakom den eller bredvid. Antingen går det då att stå på en sida och hålla båda händerna i ett av handtag på sågen, eller stå snett bakom och hålla ett handtag i varje hand. När man håller i med en hand i varje handtag blev det enklare att få sågytan rak eftersom det vinglade mindre det gick att ta stöd mot brädan med bröstkorgen och hålla bladet rakt.

Bild 36. Fastsättning av materialet vid sågning.

Sågningen var en omständlig process eftersom bladen måste träs in i de borrade hålen innan sågning. Detta betydde att sågen måste plockas isär. Först måste spänskruven lossas högst upp på armen (bild 37) för att bladet sedan kunde plockas loss (bild 38) och stickas in det i ett hål. Sedan gick det att montera fast bladet igen och spänna sågen för att kunna såga. Dessa moment skedde varje gång det skulle bytas område att såga i. Det var det praktiskt att borra fler hål för att minska antalet gånger som bladet behövde tas loss. Eftersom några områden var delade av skarven gick det att såga utan att ta isär sågen. Men det är fortfarande tjugo områden som sågen behöver plockas isär innan sågning på detta mönster.

Bild 37. Spännskruv.

Bild 38. Knapp losstagen.

Tidigare skrev jag om verktygsspår där det var genomsågat i mönstret (bild 23). Detta förstod jag snabbt varför det var gjort när jag började såga fram mönster. I och med att sågen måste monteras isär när ett nytt område skulle sågas i så vill man byta så lite så möjligt. Därför var det självklart att såga sig mellan områdena där det gick utan att försvaga mönstrets hållbarhet. Hur ofta en genomsågning skedde fick avgöras beroende på hur mönstret såg ut. I detta mönster har jag sågat genom på några olika ställen (bild 39 och 40) vilket gjorde att jag inte behövde montera isär sågen lika ofta.

Bild 39. Genomsågning i mönstret.

Bild 40. Genomsågning i mönstret.

Efter sågningen skulle jag montera ihop snickarglädjen men när jag tittade på baksidan så var det fullt av urslag (bild 41) efter sågningen som jag inte kände igen från de befintliga dekorationerna. Antingen så har målarfärgen dolt det på befintliga detaljer eller så har de använt en mer fintandad såg som jag inte har kunnat få tag i till mina test. På själva sågytorna var det också lite grovt och det fanns mycket fnas kvar på baksidan. Då plockade jag fram filar och filade alla kanter och sågytor. Sågytorna blev genast bättre och det blev likadant som sågytorna på befintliga detaljer som jag har studerat. Medan baksidan hade kvar alla sina urslag. Då testade jag att hyvla baksidan med en rubank mycket försiktigt så att jag inte skulle ha sönder mönstret. Efter hyvlingen såg det naturligtvis mycket bättre ut (bild 42) då alla urslag försvann. Detta mönster var väldigt tätt så att det var möjligt att hyvla utan att något gick sönder. Det finns andra detaljer med glesare mönster som förmodligen inte skulle gå att hyvla utan att de går sönder.

Bild 41. Urslag från sågningen.

Bild 42. Hyvlat efter sågningen.

Efter hyvlingen passade jag in mönstret där de möttes mellan bitarna för att kunna jämna till där det inte riktigt möttes. Sist sågades ramen ut runt omkring och snickarglädjen var färdig för montering på en byggnad.

Bild 43. Färdig snickarglädje efter Löfvenskiölds mönster.

Min plan jag hade från början stämde bra med hur det blev. Det blev ett tillägg i form av filning och finputsning.

1. Framtagning av material
2. Hyvling av not och spont
3. Rita ut mönstret
4. Borra hål för sågning
5. Såga med ställningssågen
6. Finputsning med fil och rasp.
7. Montera och kontrollera passformen på mönstret

Denna plan är väldigt kort och det verkar enkelt att genomföra. Men det ligger en del arbete vid varje moment. Mest arbete ligger det vid sågningen, där det är mycket teknik och handhavande för att få till en bra sågning.

Verktygen jag använde vid själva tillverkningen av snickarglädje ett är följande:

- Fogsvars
- Skrubbhyvel
- Grovslät hyvel
- Rubank
- Not- och sponthyvel
- Mall av mönstret för avritning
- Svängborr
- Ställningssåg med smalt blad
- Fil och rasp

Andra testet

Inför andra testet hade jag sett en skillnad på mönstret mellan befintlig snickarglädje och de som Löfvenskiöld hade ritat. Skillnaden var att befintliga mönster var mycket luftigare än Löfvenskiölds och jag ville undersöka om det var någon skillnad i tillverkningen av de båda. Samtidigt tänkte jag testa en annan sammanfogningsmetod

och valde kant mot kant. Det mönster jag valde kommer från Olofstorp då detta var luftigt och har sammanfogningen kant mot kant.

För att få fram mönstret gick jag tillväga som i första testet. Jag projicerade bilden på ett uppsatt papper och ritade av. För att få rätt proportioner mätte jag den projicerade bilden till samma mått som i verkligheten. Bilden var tagen rakt framifrån så att mönstret blev rätt avritat.

Framtagningen av materialet skedde på samma sätt som vid första testet. Hyvling med skrubbyvel, grovslät hyvel och rubank till plant virke en tum tjockt. Skillnaden var att brädornas sidor skulle vara parallella så att skarven blev horisontell.

Efter sammanfogningen kant mot kant lades brädorna ihop och mönstret ritades på efter mallen. Jag valde att placera mönstret på lämplig plats i förhållande till skarven och brädornas bredd. Den hamnade på nästan samma plats som originalet på Olofstorp vilket är den bästa platsen för mönstret i förhållande till brädornas storlek, annars hade det blivit lösa delar utan en fast punkt. Troligen kom hantverkaren som gjorde det då fram till samma sak.

Bild 44. Mönster från Olofstorp.

Efter att mönstret var ritat på brädorna borrades hålen för sågningen. I detta mönster är det ett flertal borrhål som sedan är en del av mönstret. De två fyrkanterna i mönstret och några hjärtan (bild 46 och 47) har till exempel både hela och halva hål kvar. Det var också möjligt att ha skarpa svängar i mönstret i och med borrhningen (bild 45).

Bild 45. Borrat inför sågning.

Bild 46. Borrhål som en del av mönstret.

Bild 47. Borrhål som en del av mönstret.

Eftersom detta mönster var mycket luftigare än det första så fanns det färre områden som skulle sågas. Det är bara vid fem områden som sågen behövde plockas isär inför sågning (bild 45). De andra fyra gick att komma åt ändå och på hela mönstret är det sex områden sågen behövde plockas isär inför sågning. Första mönstret hade totalt tjugo hål som sågen behövde plockas isär inför sågning, det var en stor skillnad i arbete.

Mönstren i första och andra testet är i ungefär samma storlek och har olika antal områden som ska sågas, vilket betyder att skillnaden i storleken på områdena är stor. Det första mönstret har små områden med korta sträckor att såga och det andra hade längre sträckor att såga. De korta sträckorna var svåra då det blir mest hackigt och när sågningen väl kommit igång så kommer ett hörn och sågningen måste avbrytas. Längre sträckor att såga är mycket lättare då man faktiskt hinner börja såga och få in en känsla. Långa svepande linjer är lättare att följa med sågen.

En annan skillnad är hur mönstret är utformat. Löfvenskiölds mönster har många skarpa hörn och vinklar vilket är jobbigt att såga då ett borrhål behövs för att komma runt det. Mönstret från Olofstorp hade däremot få skarpa hörn och fler rundningar vilket gjorde att när man kommer fram och ska byta riktning så gick det bara att svänga. Detta visar att Löfvenskiöld inte var en hantverkare som själv har tillverkat snickarglädje då jag anser att hans mönster är opraktiska att tillverka. Jag tror att planscher av Löfvenskiöld har använts som inspiration till egna mönster som hantverkaren sedan har tillverkat.

Det finns en nackdel med luftigt mönster om man inte tänker sig för under sågningen. Eftersom det blir smala bitar kvar med korta fibrer som ska hålla under resten av sågningen så går det inte såga i vilken ordning som helst. Sågningen måste börja i utkanten och sedan jobba sig mot mitten. Annars får det bli sågning på bitar som blir ömtåliga och det går faktiskt inte att såga utan att träet går sönder. Ett exempel visas på bild 48 där den blåa linjen bör tas först i sågningen för detta område. Sågas den röda linjen först blir det inte mycket som håller ihop när den blåa linjen ska sågas. Detta bör tas hänsyn till för att inte få en bit som går av vid resten av sågningen.

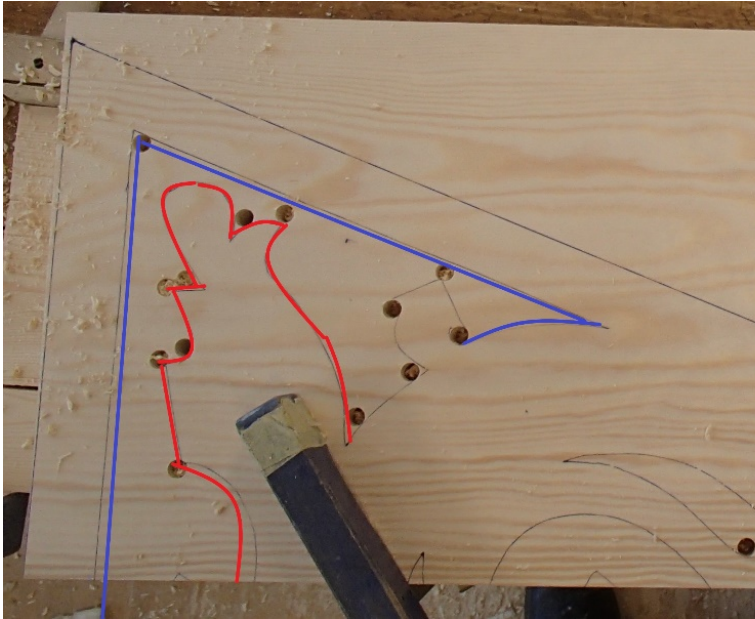

Bild 48. Exempel på ordning vid sågning i luftigt mönster.

Efter sågningen lade jag brädorna bredvid varandra och kontrollerade så att mönstret passade. Där det inte gjorde det sågade jag och filade tills det stämde. I detta mönster blev det en del känsliga områden eftersom det är luftigt och får därför långa ömtåliga sträckor. Till exempel den stående delen av ramen längst till vänster (bild 48) består bara av korta fibrer efter sågningen. Men det är mest ömtåligt vid tillverkningen då den sedan sitter väl skyddad när snickarglädjen är monterad under gavelspetsen.

När mönstret stämde filades kanter som var flisiga efter sågningen. Baksidan på detta mönster hade också urslag från sågen även om det var lite mindre. Det kan bero på att längre sträckor ger en jämnare sågning och mindre urslag. På detta mönster vågade jag inte hyvla baksidan eftersom det är längre mellan mönstrets delar som då är väldigt känsliga. Jag testade ett tag och insåg direkt att fortsatt hyvling skulle ha sönder hela snickarglädjen. Därför tror jag mer på teorin att snickarna då hade en mer fintandad och skarpare såg än vad jag har fått tag på inför detta test.

Detta mönster har sammanfogningen kant mot kant och då behöver brädorna fästas i varandra på något sätt. Jag valde hopspikning och att fästa med två spikar, en i den stående vänstra delen av ramen (bild 49) och en i lutningen där brädorna möts (bild 50). Eftersom det inte finns något i mönstret som svarar vid spikning bestämde jag mig för att förborra. Detta valde jag också för att förhindra spräckning av träet. Trots att jag förborrade var det svårt att slå i spikarna då det fjädrade vid varje slag.

Bild 49. Spikning i ramen, stående delen.

Bild 50. Spikning i den lutande delen av ramen.

Bild 51. Färdigt mönster Olofstorp.

Min plan för tillverkning av snickarglädje stämmer fortfarande bra men med lite nya moment för spikning. Den del som kräver mest är fortfarande sågningen av mönstret.

1. Framtagning av material
2. Rita ut mönstret
3. Borra hål för sågning
4. Såga med ställningssågen
5. Kontrollera passformen på mönstret
6. Finputsnig med fil och rasp
7. Förborra
8. Spika samman brädorna

Verktygen jag använde vid själva tillverkningen av snickarglädje två är följande:

- Fogsvans
- Skrubbhyvel
- Grovslät hyvel
- Rubank
- Mall av mönstret för avritning
- Svängborr
- Ställningssåg med smalt blad
- Fil och rasp
- Hammare och spik

Inför tredje testet

I mina funderingar kring hur en hantverkare kan ha tillverkat snickarglädje uteslöt jag bandsågen i ett tidigt stadie. Eftersom bandsågen har ett blad som är slutet så går det inte att såga ett hål mitt i en bräda. Inte utan att såga sönder något på vägen dit.

Vid byggnadsundersökningen hittade jag då spår som inte kunde förklaras först vid test nummer ett. Spåret visar att delar av mönstret är genomsågat till synes planlöst på ett flertal ställen, ett exempel syns inringat på bild 52. Vid första testet när jag upptäckte hur mycket jag måste montera isär sågen för att byta hål insåg jag att det är mycket lättare att såga sig mellan områdena i mönstret. Naturligtvis inte överallt eftersom då skulle inte mönstret hålla ihop, men där det passade i mönstret och fungerade.

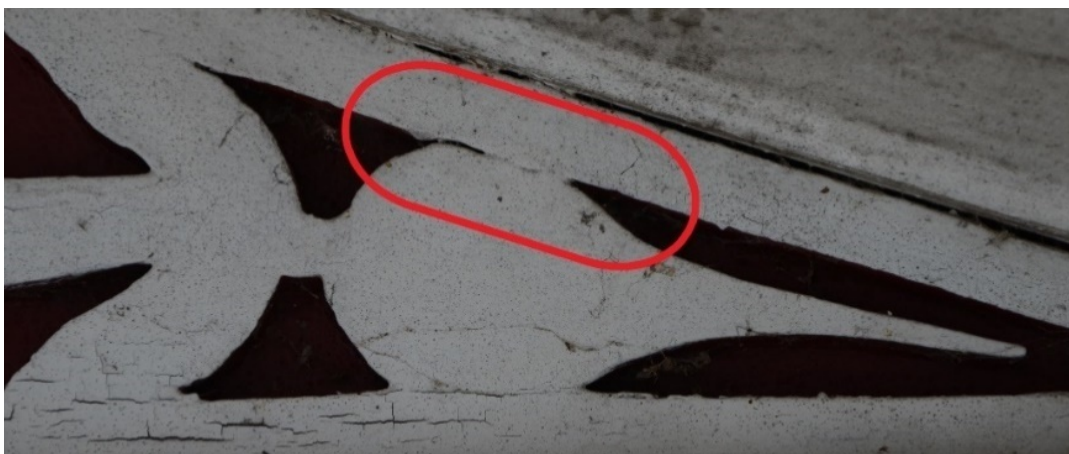

Bild 52. Genomsågat mönster.

När jag sedan gick tillbaka och tittade på mönstret från Skräddaregården (bild 53) insåg jag att sågar man igenom på de tre inringade områdena går det att såga detta mönster med bandsågen. Det bygger naturligtvis på min teori om att detta mönster kan vara konstruerat av en ram och ett löst mönster placerat i.

Bild 53. Mönster från Skräddaregården med genomsågningsmöjligheter.

För att kunna gå vidare med min tanke behövde jag först bekräfta information om bandsåg, snickerier och Skräddaregårdens ålder.

Enligt *Nordisk familjebok band 28* från 1919 på sida 27-28 uppfanns bandsågen i början av 1800-talet i England men fungerade dåligt då bladen var sköra på grund av att de var

lödda och lätt gick av. Mot slutet av 1800-talet hade den utvecklats, fått bättre blad som var svetsade och fungerade mer som den gör idag.

Under 1800-talet senare del etablerades mekaniserade snickerier. Dessa kunde bland annat ha band-, kap- och klyvsågar samt plan-, rikt- och flerkutterhyvlar (Spade, 2015, s. 173). Boningshuset på Skräddaregården är byggt 1888 (Carlquist, 1988, s. 164)

De tre årtal för hus, bandsåg och snickerier är i slutet av 1800-talet och det gör att snickarglädjen som sitter på Skräddaregården skulle kunna vara beställd från ett snickeri. Det snickeriet kan ha varit mekaniserat och kanske haft en bandsåg. Som jag skrev tidigare i inledningen så ökade antalet sågverk i slutet på 1800-talet. Det ledde till ökad virkestillgång. Brädgårdar och snickerifabriker uppfördes på flera platser och nu kunde snickerifabriker leverera förädlade trävaror som sågat och hyvlat virke, byggnadssnickerier och arkitekturdetaljer. (Aronsson, Red. Phil Atmer, tradition i trä, 2002 s. 201). Uppkomsten och tillverkningen av snickarglädje skedde verkligen i en övergång mellan de äldre snickerierna och tiden för etablering av mekaniska snickerifabriker.

Sammanfattningen är att huset byggdes 1888, snickerier med bandsåg fanns och snickarglädjen på Skräddaregården kan vara tillverkat av ram med löst mönster i. Detta gjorde att jag ville testa tillverka snickarglädje med maskiner för att se om mitt förkastande av bandsågen var fel.

Tredje testet

Mönstret från Skräddaregården (bild 52) valdes för testet och sammanfogningen var ram med löst mönster i.

Framtagningen av materialet gjordes med maskinhyvlar eftersom det kan ha funnits i ett mekaniserat snickeri. Färdighyvlad tjocklek på materialet är fortfarande en tum.

Sedan klippte jag ut mönstret eftersom ramen är en egen del och ritade av det på en bräda. Den brädan var bred nog så att hela mönstret fick plats på den. När mönstret var på brädan drog jag tre kontrollinjer (bild 55) för att mönstret verkligen skulle få plats innanför en ram. Mönstret ska inte gå utanför linjen men det måste också nå fram till den, annars blir det ett glapp i snickarglädjen.

Bild 54. Utklippt mönster från Skräddaregården.

Bild 55. Avritat mönster med kontrollinjer.

När jag var säker på att mönstret skulle passa innanför en ram använde jag mig av en pelarborr och borrar i storlekarna från 10 mm till 35 mm. Med dessa borrarade jag alla skarpa böjar i mönstret och hål för att underlätta sågningen. Med bandsågen sågade jag sedan ut mönstret. Efter att jag sågat ut mönstret och gjort tre lister till ramen kontrollerade jag att det skulle fungera (bild 56) innan jag kapade till ramen (bild 57) med rätt vinklar.

Bild 56. Innan tillsågning av rambitar.

Bild 57. Ram och mönster passar.

Vid monteringen av snickarglädjen förborrades det för spiken innan ramen spikades ihop med mönstret. Att spika var återigen ett problem då det inte svarar när spiken ska slås i. Det problemet löste jag denna gång genom att lägga snickarglädjen ner och spika med en bänkhake som mothåll (bild 58 och 59), jag la spån mellan så att det inte skulle bli märken.

Bild 58. Spikning med mothåll.

Bild 59. Spikning med mothåll.

Efter hopspikningen blev mötet mellan ram och mönster på min snickarglädje (bild 60 och 61) mycket likt den befintliga snickarglädjen som jag undersökt (bild 62 och 63).

Bild 60. Nyttillverkat möte.

Bild 61. Nyttillverkat möte.

Bild 62. Snickarglädje från Sörgården (Lanna).

Bild 63. Original från Skräddaregården.

Bild 64. Färdig snickarglädje, kopia av Skräddaregårdens mönster.

Metoden att maskinellt såga fram snickarglädje var kanske inte så vanligt i slutet av 1800-talet. Det kan fortfarande ha varit dyrt i jämförelse med den handsågade snickarglädjen. Dessutom hittade jag i min byggnadsundersökning bara ett hus med snickarglädje utformat på det sättet att sågning med bandsåg är möjlig. Men tillvägagångssättet fungerar och är fullt troligt så att de kan ha gjort på det här viset också.

Verktygen jag använde vid tillverkningen av snickarglädje tre är följande.

- Kap och klyvsåg
- Rikt och planhyvel
- Mall för avritning av mönstret
- Pelarborr
- Bandsåg
- Fil
- Drillborr
- Hammare och spik

Sammanfattat resultat

Hur har de olika delarna sammanfogats?

I litteraturen finns inget nämnt om hur snickarglädje ska tillverkas eller sammanfogas.

I de nio undersökta byggnaderna hade tre olika sammanfogningstyper använts. Fem stycken kant mot kant som spikats samman. Två stycken not och spont som hyvlats fram. En med löst mönster där ramen bestod av tre brädor och mönstret var utsågat ur en fjärde bredare bräda. Alla bitar hade spikats ihop före monteringen på byggnaden.

Vid tillverkningstesterna har alla metoder visat sig genomförbara. Kant mot kant är den lättaste metoden och det behövs färre verktyg jämfört med tillverkningen av not och spont. Till ramen med löst mönster användes maskinhyvlar och bandsåg. Maskintillverkningen av ramen med löst mönster ställde högre krav på passformen än de två manuella metoderna.

Hur har materialet orienterats i förhållande till fiberriktningen och mönster?
Återigen har litteraturen inte gett något svar på frågan.

Byggnadsundersökningen visar två olika sätt att förhålla sig till fibrerna. Sju stycken hade horisontellt liggande fiberriktning där mönstret var sågat ur tangentiella bräddor. Ett annat hus hade snickarglädje med olika fiberriktningar i. Mönstret hade horisontell fiberriktning och ramen som bestod av tre olika bräddor hade individuella riktningar som gick runt om. På ett av husen gick det inte att se någon riktning. En gemensam sak för alla detaljer är att ingen egentlig hänsyn har tagits till hur känsligt mönstret blir om det är korta fibrer som riskerar att brytas av.

Innan tillverkningstesterna uppfattade jag många delar som känsliga på grund av fiberriktningen. Efteråt visade det sig att de ändå var hållbara vid tillverkningen trots korta fibrer.

Vilka verktyg kan ha använts?

Här ger litteraturen lite mer än de föregående frågorna. Otto Salomon (1890) beskriver en rundsåg till krokliniga skär i sin bok *Handbok i Snickerislöjd*. Det finns också en diskussion i bland annat *Träbyggande under 1800-talet: debatt och verklighet* om det har varit tillverkning med handverktyg eller om det är en industriprodukt. Författaren tar inte upp några verktyg i den diskussionen.

Vid byggnadsundersökningen var det svårt att se spår efter verktyg då det oftast var tjockt med färg på snickarglädjen. De spår som syntes tydligast var spår efter borring och användandet av not- och sponthyvel. Spår efter sågning syntes för att sågfasen lutade på en del ställen och det fanns också spår efter tänderna där färgen var tunn eller där den lossnat.

Verktygen som jag har använt vid min tillverkning av snickarglädje är listade här under. Test ett och två är mycket lika medan det tredje testet skiljer sig från de andra då det i huvudsak skett med maskiner.

Första testet

- Fogsvans
- Skrubbhyvel
- Grovslät hyvel
- Rubank
- Not- och spont-hyvel
- Mall av mönstret för avritning
- Svängborr
- Ställningssåg med smalt blad
- Fil och rasp

Andra testet

- Fogsvans
- Skrubbhyvel
- Grovslät hyvel
- Rubank
- Mall av mönstret för avritning
- Svängborr
- Ställningssåg med smalt blad
- Fil och rasp
- Hammar och spik

Tredje testet

- Kap och klyvsåg
- Rikt och planhyvel
- Mall för avritning av mönstret
- Pelarborr
- Bandsåg
- Fil
- Drillborr
- Hammare och spik

Har hänsyn till utsattheten för väder och vind tagits i konstruktionen?

Litteraturen visar inte något på att hänsyn till detta har tagits.

Byggnadsundersökningen däremot visade att det kanske inte har varit en del i tillverkningen. Till exempel de snickarglädje med not och spont har vänts på ett sätt så att vatten kan stanna kvar i träet. Antingen är det ett misstag eller så har man inte brytt sig om det. All snickarglädje sitter också väl skyddat under tak på verandor vilket har hjälpt mot väderutsatthet. Det kan vara anledningen till att man inte har brytt sig om att tillverka snickarglädjen med väderutsatthet i tankarna.

Under testerna har jag inte kommit på något sätt att tillverka snickarglädje på ett mer vädersäkert sätt. Det enda jag ändrade på var att vända not- och spont så att vatten inte längre kan stanna kvar i snickarglädjen.

Hur har de monterats på byggnaden?

På planscher från Löfvenskiölds böcker går det att se snickarglädje monterat på hus. Men det är inget detaljerat utan de visar bara snickarglädje som sitter mellan verandors bärande konstruktioner. Det är det närmsta som går att komma då ingen annan litteratur har något mer än så.

På de nio undersökta husen var snickarglädjen monterad på tre olika sätt fem av husen hade snickarglädjen spikad mellan den bärande konstruktionen på verandan precis som Löfvenskiölds bilder. På tre av husen satt snickarglädjen mellan trekantslister som var spikade i byggnaden. På så sätt spikas det inte i detaljen utan den sitter klämd mellan listerna. Den sista metoden jag hittade var att snickarglädjen är spikad på en brädvägg och det var bara ett hus som hade denna metoden.

Hur man kan ha tillverkat och konstruerat snickarglädje under slutet på 1800-talet.

Själva mönstren till detaljerna har hämtats från befintliga allmänna byggnader och planscher från bland annat Löfvenskiöld. Planschererna tror jag däremot inte har kopierats rakt av utan använts som inspiration. Vid slutet på 1800-talet har man troligen tillverkat snickarglädje för hand då det är början på övergången till snickerifabriker. Mönster som går att tillverka med maskin finns men är minst representerad i min undersökning. Alla andra mönster kan bara tillverkas för hand då de är utformade på ett sätt som gör bandsåg oanvändbart. De verktyg som i huvudsak har använts är en ställningssåg med smalt blad och långa armar för utsågning av snickarglädje. Utöver det har hyvlar, borrar, fil, rasp använts och allt arbete sker vid en snickarbänk. Materialet har varit cirka en tum tjockt och bestå av brädor som placeras med fiberriktningen horisontell. När

snickarglädjen har bestått av flera delar har det vanligaste varit att spika ihop dem eller sammanfoga med hjälp av not och spont. Under tillverkningen har hänsyn till vädertålighet inte fått någon betydelse utan det skyddet har bestått av byggnaden senare vid montering.

Diskussion

Inför en byggnadsundersökning kan det vara svårt att veta vad man ska titta efter utan att ha någon större kunskap om föremålet man tittar på. Därför var det bra att jag tidigare i utbildningen hade tillverkat snickarglädje även om det var med sticksåg. Det skärpte min uppmärksamhet eftersom jag var förberedd på vilka spår jag skulle leta efter. Efter byggnadsundersökningen hade jag tillräckligt med information för att kunna ha en uppfattning om olika tillverkningsmetoder. Det fanns spår efter verktyg och konstruktioner gick att se. Det mest problematiska var all den färg som satt på de flesta detaljerna. Om jag hade fått lov att skrapa bort färgen och pilla mer i konstruktionen så tror jag att svaret hade blivit mer exakt. Ändå var själva byggnaderna de källor som gav mest information om hur tillverkningen kan ha gått till.

De praktiska testerna som jag gjorde stärkte mina teorier om hur tillverkningen gått till. Eftersom det inte heller var små provbitar utan hela detaljer jag gjorde så blir det mer korrekt resultat. Ett problem med sågarna var om de som användes var av rätt sort. Men om jag jämför sågresultaten med originalen så är det väldigt likt. När sågar beskrivs i bland annat Otto Salomons bok (1890) så anser jag att sågen jag använde är rätt till detta arbete.

Tillgång till verktyg och urvalet till undersökningen har varit begränsat. Att välja verktyg utifrån de spår jag hittade är knepigt och då tänker jag mest på sågen. Jag kan inte säga något mer än att ett blad från en såg har gjort spåren. Vilken såg har jag bara kunnat anta utifrån min kunskap om att en såg som ska svänga så skarpt måste ha ett smalt blad. När jag sedan skulle välja såg så finns det inte många kvar från 1800-talet och de skulle troligen ha varit försvagade av ålder. En ställningssåg har jag fått tag på men inte med möjlighet att välja mellan flera olika modeller. Om det nu fanns så stora variationer på sågar som till exempel hyvlar.

I *Träbyggande under 1800-talet – debatt och verklighet* (Resare 1970 se Nordin, s. 77) skriver Anna Resare att hon hittade mallar för snickarglädje, det framgår ju dock inte vilken sorts snickarglädje. Beroende på vilket sorts mönster det är så visar det att tillverkning har skett för hand. Samtidigt som Nordin (1980, s. 77) skriver om de förtillverkade produkterna från fabriker. Detta visar på den övergång mellan handtillverkade produkter och fabriktillverkade. Eftersom jag har kunnat tillverka mönster både för hand och med bandsåg så ligger här en övergång som jag håller med om.

Montering av snickarglädje har jag inte gjort då jag inte har haft en byggnad att montera på. Jag hade kunnat tillverka en ram att prova montering i. men detta tror jag inte hade gett ett egentligt resultat. Eftersom samma problem hade uppstått med att det inte svarar vid spikning. Undersökningen var heller inte inriktad på montering av snickarglädje på

huset. Det var en av frågorna som var med eftersom det kan påverka själva tillverkningen av snickarglädjen. Om jag skulle ha testat för att få ett bra resultat på det hade kanske en gavel behövts tillverkas.

Slutsats

Syftet och målet med undersökningen var att ge svar på hur snickarglädjen kan ha tillverkats och konstruerats under 1800-talets slut, samt i och med denna uppsatts ta vara på den information som finns i befintligt material men inte var dokumenterad.

Byggnadsundersökningen är begränsad till nio hus som alla finns i Skövde kommun. Det finns ett stort antal hus kvar att undersöka bara i Skövde kommun. Under och efter byggnadsundersökningen så har jag sett ett flertal hus med snickarglädje. Detta skulle kunna bli en stor undersökning eftersom husens historia måste undersökas. Jag utgick från en redan gjord undersökning där ålder och skick fanns beskrivet för att hinna med. Sedan har jag även sett flera hus utanför Skövde kommun vilket kanske kan ge fler svar på hur snickarglädjen har konstruerats eller stärkt det som jag redan har hittat.

Mitt resultat ger ett svar på hur snickarglädje kan ha tillverkats. Med hjälp av flera frågor om själva konstruktionen skapade jag en teori om hur det kan ha gått till. Sedan med praktiskt testande så stärkte jag de teorierna. Det finns några olika sammanfogningar och mönstret har sågats fram för hand med en ställningssåg. Svaret kan vara ett av många fler om man i framtiden skulle undersöka flera befintliga dekorationer.

Själva resultatet på hur man tillverkade gavelspetsdekorationen tycker jag kan överföras på de andra delarna som räknas in i snickarglädjen. Det är samma material och det är mönster som sågas ut med såg. Innan snickerifabrikerna blev många och alla kunde köpa sig delar så måste flertalet ha tillverkat detaljer själva. Med inspiration från till exempel en järnvägsstation har hantverkarna kanske sedan gått hem och ritat på ett eget mönster som sågades ut och monterades på huset eller verandan.

I denna undersökning har inte ytbehandling av snickarglädje berörts. Snickarglädje är väderutsatt och i konstruktionerna har det inte gått att se att det har tagits någon hänsyn till detta. Ytbehandlingen bör ha spelat en viktig roll som väderskydd. Det behöver undersökas hur stor betydelse färgen har som väderskydd.

Källförteckning

Muntliga källor

Tomas Karlsson, egen företagare och gästlärare vid olika skolor i Sverige och Norge. Telefonkontakt via samtal och sms under april 2018.

Tryckta källor och litteratur

Aronsson, Kjell-Åke (red.) (2002). *Tradition i trä: en resa genom Sverige = Traditions in wood : a journey through Sweden*. Stockholm: Byggförl.

Carlquist, Thomas (1988). *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun: landsbygden*. Skara: Skaraborgs länsmuseum

Göthberg, Elisabeth (2003). *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Mariestads kommun: landsbygden*. Skara: Västergötlands museum

Jansson, Sam Owen & Waldetoft, Dan (1995). *Måttordboken. 2.*, rev. och utök. uppl. Stockholm: Nordiska museet

Jarnerup Nilsson, Liselotte (2007). *Snickarglädje och blomdoft*. Västerås: Ica

Löfvenskiöld, Charles Emil (1868). *Landtmannabyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk*. Stockholm:

Mårtensson, Hans (2000). *Snickarglädje: dekorativ träarkitektur*. Kalmar: Akantus NE
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/snickarglädje>
(hämtad 2018-01-07)

Nordin, Erik (1980). *Träbyggande under 1800-talet: debatt och verklighet. 2.*, oförändr. uppl. Stockholm: Sv. Byggtjänst

Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi. Sägning. (1904-1926). Ny, rev. och rikt ill. uppl. Stockholm: Nordisk familjeboks förl.

Prof-bok öfver trä-arbeten (1884). Göteborg. Strömman & Larssons mekaniska snickerifabrik

Salomon, Otto, Johansson, Alfred & Nordendahl, Carl (1890). *Handbok i snickerislöjd*. [Stockholm]: [s.l.]

Schuiten Coert (2005) *"Snickarglädje" tillverkningsteknik*. Mariestad; GU

Spade, Bengt (2015). *Industri i förändring: nedslag i svensk industrihistoria*. Stockholm: Trafik-nostalgiska förlaget

Svala, Catharina (1990). *Lantbruksarkitekten Charles Emil Löfvenskiöld 1810-1888*.
Diss. Alnarp : Sveriges lantbruksuniv.

Tidskrift för byggnadskonst och ingenjörvetenskap. Detaljer till landtmannabyggnader
af trä, s. 8-10. (1862). Stockholm

Tidskrift för byggnadskonst och ingenjörvetenskap. Detaljer till landtmannabyggnader
med 10 träsnitt, s. 79. (1863). Stockholm

Bildförteckning

Alla bilder i arbetet är tagna av författaren själv om inte annat anges.

Bild 1-3 är hämtade ur:

Löfvenskiöld, Charles Emil (1868). *Landtmannabyggnader: hufvudsakligen för mindre jordbruk*. Detaljtafla No. 1,7 och 8. Stockholm:

Bild 4 är hämtad ur:

Jarnerup Nilsson, Liselotte (2007). *Snickarglädje och blomdoft*. Sida 30-31. Västerås:
Ica

Bild 5 är hämtad ur:

Tidskrift för byggnadskonst och ingenjörvetenskap. Detaljer till landtmannabyggnader
af trä, s. 9. (1862). Stockholm

Bild 6 är hämtad ur:

Prof-bok öfver trä-arbeten (1884). Göteborg. Strömman & Larssons mekaniska
snickerifabrik

Bild 26

Foto taget av Tomas Karlsson 2018.

Bild 27

Foto taget av Tomas Karlsson 2018.

Bilaga 1

Checklista Byggnadsundersökning Snickarglädje på byggnader

- Fotografera på avstånd. Samma vinkel och ungefär lika avstånd på alla hus.
 - Fotografera nära för att få mönstret på snickarglädjen.
 - Fotografera alla detaljer som berör frågor nedanför om det är till hjälp.
1. Skick på materialet? Slitet, röta, trasigt?
 2. Färg? Döljer något?
 3. Vilken/vilka sammanfogningsmetoder har använts om materialet har behövts skarvas?
 4. Hur är dekoren monterad på byggnaden?
 5. Vilken riktning har fibrerna? Är det olika riktningar på olika delar? I känsliga delar hur är fibrerna lagda då?
 6. Finns det verktygsspår? Vilka kan det vara?
 7. Finns det något som ska motverka att vatten stannar i dekorationen?
 8. Tjocklek på material.
 9. Storlek på dekoren, yttermått. För att kunna rita av mönster om nödvändigt.

Bilaga 2

Byggnadsundersökning

Horns prästgård

Horns prästgård byggdes 1861 och ersatte den nedbrunna prästgården (Carlquist, 1988). Verandan har ett stort mycket detaljerat mönster till snickarglädje. Mönstret är inte symmetriskt vilket annars de flesta mönstren är. Det här är den mest arbetade snickarglädjen som jag har hittat.

Material och färg Inga skador på materialet och ingen röta. Det är målat tjockt med färg på som döljer allt trä.
Sammanfogningar Mönstret är skarvat eftersom det är stort. Skarven är inte avancerad, bara kant mot kant. Det finns inge synliga spikhuvuden då färgen är tjockt målad. Men med stor sannolikhet är det spikat annars hade det inte suttit upp idag.
Montering på byggnaden Dekoren är monterad mellan två trekantslister på var sida som håller fast det i konstruktionen.
Fiberriktningar Fiberna går horisontellt i träet. Det syns med hjälp av skarven som delar mönstret i två tydliga brädor. De har bågnat på det sätt som breda brädor gör efter lång tid.
Verktyg Inga tydliga spår efter verktyg. Men i utsågningarna kan man se att det lutar vilket visar att det med stor sannolikhet är handsågat.
Dimension på material Materialet är 20 mm tjockt.

Skarven mitt i mönstret.

Trekantslister som decorationen är fäst med.

Materialet har bågnat med tiden.

Kyrkebolet

Huset är uppfört 1878 (Carlquist, 1988). Det är välbevarat och har en fint dekorerad veranda med snickarglädje som påminner mycket om Löfvenskiölds ritningar.

Material och färg

Inga allvarliga skador eller röta. Det har blivit en stor spricka i träet på det högra mönstret men det sitter fortfarande ihop och allt finns kvar. Färgen flagnar över hela dekorationen.

Sammanfogningar

Dekorationerna är skarvade och det har gjorts med not och spont.

Montering på byggnaden

Dekorationen är monterat direkt i verandans konstruktion. Den är skråspikad direkt i bjälkarna.

Fiberriktningar

Fibreerna går horisontellt i mönstret.

Verktyg

Inga tydliga spår. Det är troligen handsågat då det tydligt lutar i sågningen på en del ställen.

Dimension på material

Materialet är 1 tum tjockt.

Skarven med not och spont på vänstra sidan av verandan.

Sprickan är den nedre linjen som syns tydligast och som då inte är en sammanfogning. Detta är högra sidan.

Lillegården

Bredvid en kyrka ligger Lillegården som idag också är ett församlingshem. Byggnaden uppfördes 1860 och var gemensam manbyggnad för två gårdar (Carlquist, 1988). Därav finns det då två verandor, en till varje hem. Båda dekorationerna är identiska förutom att tjockleken på materialet skiljer sig åt. Den högra är tjockast med en tum och den vänstra är bara 16 mm.

Material och färg

Båda är fina har inga skador eller röta. Det är ett jämnt lager med färg som gör det svårt att se skarvar. Man får gå väldigt nära i verkligheten och det syns knappt på bilder.

Sammanfogningar

Dekorationerna är skarvade på samma sätt och nästan på samma ställe. Det är kant mot kant.

Montering på byggnaden

De båda dekorationerna är monterade mellan verandans konstruktion och hålls på plats med lister om båda sidorna.

Fiberriktningar

Riktningen för fibrerna är horisontell.

Verktyg

Det är handsågat vilket syns tydligast på den högra där det lutar vid sågningen.

Dimension på material

Den högra är en tum. Den vänstra är 16 mm.

Mönstret över verandan. Skarven syns inte alls här.

I nederdelen av mönstret ser man lite av ojämnheten.

Mitt i bilden kan man se ett svagt streck som är skarven. Man ser även hur delar av mönstret är ojämnt sågat.

Olofstorp

Detta torp är ett timmerhus från 1859 (Carlquist, 1988). Ägaren själv berättar att verandan är flyttad från en gård lite längre bort i byn. Allt är flyttat som det var och bara återuppbyggt på detta torp. Verandan har flera små detaljer som visar på att någon har lagt ner omtanke på denna veranda. Till exempel under den stora dekorationen finns det små konsoler som verkar ha fyra små indragna dekorer i cirkeln.

<p>Material och färg Helt och fint trä utan röta. Ett jämnt färglager som har börjat flaga och visar att det finns ett lager färg under plastfärgen. Två lager färg gör det svårt att i alla fall se verktygspår.</p>
<p>Sammanfogningar Båda dekorationssidorna har varsin skarv som bara är slät kant mot kant. I de höga ändarna har det blivit flera skarvar som kan ha kommit till vid flytten eller så har det varit känsligt från början och blivit så redan vid tillverkningen. På en del ställen kan man se att mönstret är genomsågat mellan tomrummen för att kanske underlätta vid tillverkningen.</p>
<p>Montering på byggnaden Dekorationen är monterad mellan verandans stolpar och sparrar. Skråspikad på plats.</p>
<p>Fiberriktningar Riktningen är horisontell i mönstret.</p>
<p>Verktyg Svårt att avgöra någon form av spår av verktyg.</p>
<p>Dimension på material Materialet är en tum tjockt.</p>

Ett av ställena där det är genomsågat för att kanske underlätta sågningen då man slipper borra fler hål och montera om bladet på sågen.

Här syns en av skarvarna och de små skarvarna till höger som är flera än huvudskarven, kanske för att det är en så känslig bit så att det har gått sönder med åren.

En av hörnkonsoleerna med de små indragna dekoreerna.

Skräddaregården

Boningshuset är byggt 1888 och 1988 var det praktiskt taget oförändrat (Carlquist, s. 164 1988) både vad det gäller byggnad och veranda. Idag ser det också relativt oförändrat ut och det är nymålat 2005 enligt text på ovensidan av bjälkarna.

Material och färg

Allt ä nymålat 2005 enligt text ovanför dörren, i plastfärg. Så det är väldigt svårt att se hur det är under färgen.

Sammanfogningar

Mycket svårt att avgöra sammanfogningen. I de övre dekorerna ser man att rundningarna i mönstret fortsätter att vara runda längsmed ramen runt. Det betyder att mönstret är för sig och sedan är det en ram runt mönstret. Så tre bitar bildar en triangelformad ram som sedan mönstret är placerat i. I de undre mönstren syns en antydning till skarv som är kant mot kant och som sedan är spikade.

Montering på byggnaden

Detaljen är monterad mellan verandans bärande konstruktion. Sedan är den fäst med spik.

Fiberriktningar

I de övre delarna har mönstret i sig en horisontell riktning medans ramen runt omkring har egna riktningar. En horisontell, en lodrätt och en på diagonalen. I de undre har fibrerna en horisontell riktning.

Verktyg

Mönstret kan vara utsågat för hand men också med maskin. Det finns svaga lutningar men inte större än att det kan vara en maskin. Ramen är troligen formad med hyvel, maskin eller för hand.

Dimension på material

Allt 20 mm tjockt.

På den övre bilden ser man rundningen som fortsätter att vara rund trots att den möter ramen runt. I vanliga fall blir det oftast att rundningen försvinner då. På den högra bilden kan man se en antydning till skarv mellan mönstret och ramen.

Skarv i den undre dekoren. Den vänstra bilden visar hur den är spikad underifrån.

Dekoren som går på sidorna. Den är utsågad i brädor som sedan bara är monterade bredvid varandra.

Sörgården (Flistad)

Boningshuset är byggt 1850 enligt inskriptioner i huset och sedan har verandan tillkommit några decennier senare (Carlquist, 1988). Det är en fin inglasad veranda i rött och vitt med snickarglädje monterad över ingången.

Material och färg

Allt trä är helt och det finns inga synliga skador, det finns heller ingen röta i det. Allt är målat med plastfärg som har börjat att flagna vilket visar fiberriktningen tydligt.

Sammanfogningar

Snickarglädjen är så stor att den har behövts skarvas. Den består av två brädor och det går en skarv horisontellt genom mönstret. Den teknik man har använt är not och spont på de två brädor. Konstigt nog är noten underst. Det kan vara dåligt om man ser det ur synpunkten vattenavrinningen.

Delar av mönstret passerar skarvens linje men har ingen skarv i.

Ut mot ramen är mönstret på vissa ställen sågat längsmed mönstret och skarven.

Medans det på andra ställen inte är det och ramen sitter ihop med mönstret. Detta kan ha gjorts för att underlätta sågningen vid tillverkningen.

Montering på byggnaden

Dekorationen är monterad direkt på en brädvägg med spik.

Fiberriktningar

Fibreerna går horisontellt i mönstret.

Verktyg

Det går inte att se några verktygsspår i träet.

Dimension på material

Materialet är 1 tum tjockt.

I spetsen på dekoren syns det tydligast att det är genomsågat på en del ställen mellan ramen och mönstret.

Bild på skarven som är not och spont.

Dekorationen är spikad direkt på en brädpanel. Här ser man också tydligt flagnings av färg som avslöjar fiberriktningen tydligt.

Sörgården (Lanna)

Boningshuset byggdes i början av 1860-talet (Carlquist, 1988).

Material och färg

Allting är helt och fint men övermålat med ett lager plastfärg som försvårar att se hur det är konstruerat.

Sammanfogningar

Detta är svårt att se men jag har tre teorier som skulle kunna passa in med hur det ser ut. 1) Det kan vara en ram med decorationen monterad i för sig. 2) det kan vara i ett stycke men med några små sprickor. 3) det kan vara skarvat men i så fall på ett mycket konstigt sätt som inte verkar riktigt logiskt.

Montering på byggnaden

Dekorationen är monterad i verandans konstruktion, fäst med spik.

Fiberriktningar

Detta beror på hur sammanfogningarna är. Färgen gör det svårt att se hur fibrerna går egentligen på de flesta ställena. Många ställen ser ut att ha horisontella fibrer.

Verktyg

Det finns inga uppenbara spår efter verktyg.

Dimension på material

Materialen är 20 mm tjockt.

Här ser man i nederkant att den rundade linjen fortsätter jämnt utan att avbrytas om den hade suttit ihop. Detta talar för att det är en ram med separat mönster i. På den vänstra bilden kan man se en antydning till skarv i spetsen.

Denna bild talar dock om att det skulle kunna vara en dekor i ett stycke. På grund av hur fibrerna sitter och att det inte verkar vara en skarv.

Men de här två skarvarna är konstigt placerade hur man än skulle ha konstruerat denna snickarglädje.

Sörgården (Mårum)

Detta hus är inte med i *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Skövde kommun: landsbygden* av Carlquist (1988). Huset hittade jag när jag var ute och letade efter de planerade husen. Enligt ägaren själv är huset byggt 1909. Senare när de har köpt huset har verandan blivit renoverad men med målet att spara originalet så mycket så möjligt.

Material och färg Relativt nymålat med tjockt lager färg som döljer en del. Allt trä är helt utan skador eller röta.
Sammanfogningar I det stora mönstret har en skarv använts och det är kant mot kant som sedan är spikad.
Montering på byggnaden Dekorationen är monterad mellan lister i verandans konstruktion.
Fiberriktningar Riktningen är horisontell på materialet.
Verktyg Inga tydliga verktygsspår syns. Sågkanterna är ojämna liksom hackiga. Som om de har sågats för fort och inte särskilt noggrant. Om det är original så är det handsågat, men om det kommer från renoveringen så kan det vara någon som har haft för bråttom med en bandsåg.
Dimension på material Materialet är 1 tum tjockt.

Allt är monterat mellan lister.

Mönstret ser hackigt och ojämnt ut i kanterna.

Skarv kant mot kant som sedan är spikad ihop.

Törnestorp

Välskött manbyggnad som är byggd 1889 (Carlquist, 1988). Hela huset och verandan är varsamt renoverat. Vid första anblick på verandan ser mönstret helt nytt ut för att det är en slät yta. Detta beror på att ägaren har plockat fram dekoren ur ett tjockt lager med plastfärg som han var tvungen att såga bort. Detta gjordes med sticksåg och därför ser allt maskinsågat ut. Sedan är allt slipat och ger en mycket slät yta. Ägaren minns inte hur dekoren är sammanfogad.

<p>Material och färg Det är ett slätt lager färg som döljer allt under den. Inga skador på materialet.</p>
<p>Sammanfogningar Inga synliga på grund av färgen.</p>
<p>Montering på byggnaden Den är monterad mellan verandans konstruktion och sedan troligen spika i konstruktionen.</p>
<p>Fiberriktningar Går inte att se men om man utgår från de andra dekorena jag har sett så är fibreerna troligen horisontella.</p>
<p>Verktyg Finns inga spår som syns förutom efter sticksågen men de är inte relevanta för undersökningen.</p>
<p>Dimension på material Allt är 35 mm tjockt.</p>

Ett mycket snyggt mönster.

Dekoren har en helt slät yta som är slipad och sågad. Man ser också spåren efter färgborttagningen som skett med sticksåg.